

SCHUBERT EN DE RIEDERS

Auteur: *Elsa van Maren*

Op 14 februari 1825 schrijft Moritz von Schwind, een van Schuberts intiemste vrienden, aan Franz von Schober, waarschijnlijk wel de allerintiemste vriend :

“Schubert is gezond en, na enige stilstand, weer aan het werk. Hij woont sinds kort in het huis naast ons, waar het Bierhaus is, in een zeer fraaie kamer op de tweede verdieping. Wij zien elkaar dagelijks en zo veel als ik kan deel ik zijn leven met hem. [...] De nieuwe variaties voor vier handen zijn iets buitengewoons. Het thema is even groots als smachtend, heel zuiver getoonzet en – lach niet – vrij en nobel. In acht variaties worden deze aspecten geheel zelfstandig en levendig uitgewerkt, en toch lijkt elke variatie weer het thema te zijn. Over het karakteristieke van de marsen en de ongehoorde innigheid en liefelijkheid van het trio zou je verwonderd staan. Nu maakt hij liederen. [...] Die zürnende Diana en Nachtstück zijn verschenen [...]”

Vermeld zij tussen haakjes dat Schwinds schrijfstijl nogal nonchalant was; Schubert zelf heeft wel eens opgemerkt dat hij soms geen touw kon vastknopen aan de brieven van deze vriend. Maar uit deze mededelingen van de ene vriend aan de andere valt alles te lezen wat het leven van Schubert in het voorjaar van 1825 kenmerkt. Het gaat hem eindelijk weer goed, nadat hij twee jaar eerder door de syfilis gevloerd werd en hij een groot deel van 1824 tamelijk zwaarmoedig in Zséliz heeft doorgebracht bij zijn leerlingen, de jonge gravinnen Esterházy. Hij componeert weer als vanouds, is in die tijd met name bezig aan de liederen uit de Duitse vertaling van Sir Walter Scott's *Lady of the Lake*, en heeft uit Zséliz een aantal werken voor piano quatre mains meegebracht die hij daar voor zijn leerlingen heeft gecomponeerd; de door Schwind genoemde werken zijn de “Acht Variationen über ein eigenes Thema in As für Klavier zu 4 Händen” D 813 en (waarschijnlijk) zijn “Trois Marches Héroïques für Klavier zu 4 Händen” D 602. En tenslotte is hij net verhuisd. Het huis waar hij nu een kamer bewoont wordt het Frühwirthhaus genoemd, naar de naam van de vorige bezitter Johann Frühwirth; het ligt aan de rand van de Weense binnenstad en grenst vrijwel onmiddellijk aan de Karlskirche. Voor de vrienden is echter van groter interesse dat er aan de andere zijde ook een Bierhaus is, waar ze ongetwijfeld veel samenkomen. Op dit adres zal Schubert tot in het najaar van 1826 blijven wonen.

Niet alleen vriend Schwind woont vlakbij. Ook een andere vriend, Wilhelm August Rieder, woont dicht in de buurt. Op de bekende tekening “Ein Schubert-Abend bei Joseph von Spaun”, waarop Schwind in 1868 alle personen heeft afgebeeld die de Schubertiades plachten bij te wonen, staat ook Wilhelm Rieder afgebeeld.

Evenals Schwind is Rieder schilder, maar anders dan Schwind krijgt hij succes, vindt hij welgestelde mecenasen en gaat hij een mooie carrière tegemoet. Hij is geboren op 30 oktober 1796 en dus maar enkele maanden ouder dan Franz Schubert. Al op jonge leeftijd wordt zijn tekentalent ontdekt en op zijn zestiende wordt hij toegelaten tot de Akademie für Bildende Künste in Wenen, waar hij prijzen wint en zich vooral gaat toeleggen op het schilderen van portretten en historische taferelen. In 1825 behaalt hij zijn eindexamen.

Tijdens zijn jaren aan de Akademie komt hij in contact met de kring rondom Schubert, met wie hij op voet van vriendschap komt te staan. In tegenstelling tot Schubert beschikt Rieder over een piano, die hij eerstgenoemde ter beschikking stelt.

Begin mei 1825, zo wil de overlevering, wordt Rieder op straat overvallen door een hevige regenbui en vlucht hij bij Schubert naar binnen. Om de tijd te doden begint hij zijn vriend te schetsen zoals deze ontspant op een stoel zit met de rechterarm over de leuning, een boek in de hand. De linker hand steekt losjes in de jaszak van zijn ietwat te krappe bruine rokjas. De donkere haardos is weer vol en krullend, de pruik die hij dragen moest na het verlies van zijn haar door de toenmaals gebruikelijke behandeling met kwikzilver, heeft hij duidelijk niet meer nodig. En op zijn neus zit de kenmerkende bril, die hij van kinds af aan moest dragen en die voor eens en altijd met Schuberts uiterlijk verbonden blijft. Friedrich

Dieckmann merkt in zijn onvolprezen boek over Schubert op, dat er met deze bril op het portret iets bijzonders aan de hand is : *“Inderdaad is deze bril iets bijzonders – niet, dat de afgebeelde persoon hem draagt, maar dat hij hem niet afzet terwijl hij getekend wordt (en dat de tekenaar hem niet laat afzetten); het boek in de hand motiveert als het ware de bril op de neus. Heeft Rieders tekening de bril in de Weense portretkunst doen accepteren? Pas na deze tekening zijn de bebrilde afbeeldingen van de muziektheoreticus Sechter en de schrijver Castelli ontstaan. Schuberts bril duidt op onverschilligheid tegenover elk “imago” en geeft een onbevangen waarachtigheid ten opzichte van de eigen persoon te kennen. Hiermee in overeenstemming is de gemakkelijke, maar niet nonchalante houding – geen pose, maar een momentopname – op de tekening; het is de houding van iemand die zijn lektuur even onderbreekt.”*

Uit Rieders schets ontstaat vervolgens in de loop van meerdere poseersessies de beroemde aquarel die als basis zal dienen voor vrijwel alle andere Schubert-portretten, waaronder ook meerdere van de hand van Rieder zelf. Het werk is niet alleen door Rieder, maar ook door zijn model gesigineerd; na diens dood zet de kunstenaar er de sterfdatum van zijn model onder. Volgens diverse vrienden die Schubert goed gekend hebben is dit het beste, meest gelijkende portret dat van hem werd gemaakt. Al vond Leopold von Sonnleithner dat hij “te zwaar en te breed” was afgebeeld.

In 1875 – dus lang na Schuberts dood – maakte Rieder nog een olieverfschilderij van Schubert, dat meer een indrukwekkend staatsieportret is dan een weergave van de vriend in zijn gewone doen. Friedrich Dieckmann vermoedt dat Rieder Schubert op dit latere schilderij de “Liedefürst” heeft willen weergeven, volgens het beeld dat de populaire literatuur inmiddels van hem had geschapen. Op dit portret zit een veel slankere Schubert, in stemmig zwart kostuum en met een ganzenvaar in de hand, aan een schrijftafel waarop beschreven notenpapier ligt. Achter hem is een gedeelte van een piano zichtbaar. Dit is de reeds vermelde piano van Rieder zelf. Over met name deze piano gaat het onderstaand artikel, dat naar aanleiding van een tentoonstelling ter gelegenheid van Schuberts honderdste geboortejaar op 16 februari 1897 anoniem in het avondblad van de “Neue Freie Presse, Wien” verscheen :

Franz Schubert kwam er pas in zijn laatste levensjaren toe, een klavier het zijne te kunnen noemen, en dit bevindt zich tegenwoordig in het Museum der Stadt Wien. Vroeger was hij genoodzaakt om zich tot vrienden te wenden wanneer hij de ingevingen van zijn muze voor zichzelf ten gehore wilde brengen. Het liefst ging hij naar de schilder en latere conservator van de Belvedere-Galerie, W.A. Rieder, van wiens hand ook het aquarelschilderij uit mei 1825 is dat momenteel in de Schubert-tentoonstelling te bezichtigen is. Rieder had al vroeg Schuberts talent herkend en bood hem gewillig de gelegenheid, op zijn piano te spelen. Schubert maakte daar gebruik van, en wel in dusdanige mate, dat het de gastheer wat ongemakkelijk werd. Hij sprak daarom met Schubert een teken af, dat hem zou laten weten wanneer hij welkom was en wanneer niet. Rieder woonde toen in het Gluck-huis op de Wieden, en zijn ramen keken uit op de straat. Als bij een bepaald raam de gordijnen open waren, dan betekende dit dat Schubert naar boven kon komen; waren ze dicht, dan wilde dit zeggen dat de heer des huizes rust wilde hebben. Men kon nu Schubert vaak met haastige tred zien naderen, terwijl hij zijn bril op het voorhoofd schoof en naar het bewuste raam opkeek; blij lichtten zijn blikken op wanneer hij het gunstige teken zag, treurig droop hij af wanneer het hem de toegang tot Rieders woning ontzegde. Dit klavier dat door Schubert voor vele composities werd gebruikt is door de aan het begin van deze eeuw beroemde Weense firma Anton Walter & Sohn gebouwd en bevond zich tot voor kort in het bezit van de familie Rieder. Van de in Wenen levende, hoogbejaarde weduwe van Rieder is dit interessante klavier overgegaan in het bezit van de door haar kunstzinnige aspiraties bekende firma L. Bösendorfer overgegaan.

Tegenwoordig bevindt het schilderij zich in het Schubert-Museum der Stadt Wien en staat de piano in de Wiener Sammlung alter Musikinstrumente.

Op 14 augustus van hetzelfde jaar 1825 schrijft Schwind weer een brief, ditmaal aan Schubert zelf, die in Opper-Oostenrijk geniet van zijn eerste en enige vakantie. “*Rieder is aan de Hogeschool voor Ingenieurs als professor aangesteld met 600 fl. salaris en staat onder verdenking, te willen trouwen. Als jij nou serieus je best doet om die baan van hoforganist te krijgen zou jij het ook zo ver kunnen brengen.*” Maar Schubert doet niet eens een poging om die baan te krijgen en Rieder trouwt voorlopig ook nog niet. Hij gaat wel op reis, naar Rome en Florence. In 1856 wordt hij docent aan de militaire academie van Wiener Neustadt, vervolgens professor aan de Weense Academie voor beeldende kunsten en vanaf 1857 tot 1878 is hij conservator van de Belvedere-Galerie. Hij overlijdt in 1880, bijna 84 jaar oud.

Wilhelm was echter niet de enige Rieder in Schuberts omgeving. Wilhelm was een zoon van Ambros Rieder (1771-1855), een onderwijzer die destijds vooral bekend was als componist en organist. Al op zijn twaalfde werd hij naar Wenen gestuurd om zich in de muziek te bekwamen en het duurde toen niet lang voor hij zijn eerste mis componeerde, die met succes werd uitgevoerd. Tegenwoordig is hij volledig vergeten, maar in zijn tijd genoot hij een zekere beroemdheid en was hij persoonlijk bevriend met Mozart, Beethoven en Hummel; ook Simon Sechter, bij wie Schubert vlak voor zijn dood nog contrapunt ging studeren, was een persoonlijke vriend van hem. Als altviolist speelde hij soms mee in het Schuppanzigh-kwartet, dat veel werken van Schubert op het repertoire nam. Voor zover bekend componeerde hij zo'n 512 werken, waaronder veel oratoria, missen en andere kerkmuziek. Daarnaast publiceerde hij ook een drietal boeken over muziektheorie en – onderricht.

In juli 1926 verschenen van zijn hand twee composities. Een ervan, “Präludien und Fughetten” op. 82 droeg hij “verehrungsvoll” op aan Franz Schubert, en een soortgelijk werk met opusnummer 81 aan diens broer Ferdinand. Dit kan als vrij opmerkelijk worden beschouwd. Componisten droegen hun nieuw te verschijnen werk vaak aan iemand op, en dan doorgaans ófwel aan bekende personen van wie men op een geldelijke bijdrage of erkenning hoopte, ófwel aan vrienden, als blijk van waardering. Het kan dus niet anders, of Ambros Rieder heeft de gebroeders Schubert gekend en gewaardeerd. Deze compositie van hem was trouwens het enige muziekwerk dat aan Franz Schubert werd opgedragen tijdens zijn leven. Zijn dood was echter aanleiding tot een aantal composities die te zijner nagedachtenis ontstonden. Onder de componisten was ook Ambros Rieder, die nog dezelfde maand een lied schreef op tekst van het gedicht *Das Grab* van Johann Gaudenz von Salis-Seewis, welke tekst Schubert zelf zo na aan het hart lag, dat hij er vijf verschillende composities aan wijdde. Helaas is het werk van Ambros Rieder nooit gepubliceerd.

Naast Wilhelm had Ambros Rieder nog een dochter en vier zonen, die alle vier tot onderwijzer werden opgeleid. Een van hen, Johann, was de beste vriend van Ferdinand Schubert, de oudere broer van Franz. Johann was, naast onderwijzer, ook koördirigent en gemeenteambtenaar in de voorstad Währing. Na Schuberts overlijden schreef Ferdinand een brief aan hun beider vader met het voorstel om Franz te laten begraven op het kerkhof van Währing, vier kilometer verderop, aan de zijde van Beethoven; dit naar aanleiding van Schuberts laatste woorden, die volgens hem luiden : hier is Beethoven niet”. Het is dan Johann Rieder die hem de nodige informatie over de kosten hiervan bezorgt. En zo bleef de familie Rieder tot na Schuberts dood bij diens wel en wee betrokken.

Geraadpleegde literatuur:

Benedikt, Erich. *Musik für Franz Schubert*. In : *Schubert neu entdeckt*. Wien, 1999
Deutsch, Otto Erich. *Schubert. Die Dokumente seines Lebens*. (Leipzig, 1980)
Deutsch, Otto Erich. *Schubert. Die Erinnerungen seiner Freunde*. (Leipzig 1957)
Dieckmann, Friedrich. *Franz Schubert. Eine Annäherung*. (Frankfurt am Main, 1996)
Gülke, Peter. *Franz Schubert und seine Zeit*. (Regensburg, 1992)
Hilmar, Ernst en Jestremski, Margret. *Schubert Lexikon*. (Graz, 1997)
Hilmar, Ernst. *Franz Schubert. Dokumente 1801-1830* (Tutzing, 2003)
Hilmar, Ernst. *Schubert*. (Graz 1996)

Hilmar, Ernst. *Anmerkungen zu August Wilhelm Rieders Schubert-Porträts*. In : Brille 15, Juni 1995.